

Rituelen in krakersverzet

Frank van Gemert, Deanna Dadusc & Rutger Visser

Inleiding

Als beginpunt van de kraakbeweging wordt de oproep door het Amsterdamse studentenblad *Propria Cures* uit 1964 genoemd om onbewoonbaar verklaarde panden te bezetten (Duivenvoorden, 2000: 14). De naoorlogse woningnood groeide destijds en vormde in combinatie met een grote leegstand een schrijnend probleem, dat niet enkel door linkse activisten en studenten, maar door grote delen van de bevolking werd gevoeld. Belangrijk was het Nijmeegse krakersarrest uit 1977, want sinds die uitspraak mag een woning gekraakt worden, mits hij minimaal een jaar leegstaat.

De vroege jaren 1980 kunnen gelden als de hoogtijdagen van de beweging, met de kroningsrellen van 30 april 1980 als een sinistere climax (Duivenvoorden, 2005; Hofland et al., 1981). In de jaren die volgden, heeft de beweging successen geboekt en invloed gehad op lokaal beleid ten aanzien van stadsvernieuwing en woningbouw (Duivenvoorden, 2000; Owens, 2009). De problematiek van woningnood is niet verdwenen, maar wel verminderd. Mede onder invloed van de kraakbeweging hebben aanpak van leegstand, stadsvernieuwing en antikraak daaraan bijgedragen. De kraakbeweging is al danig geslonken en heeft aan betekenis ingeboet als in oktober 2010 kraken bij wet wordt verboden (Van Gemert et al., 2012; Pruijt, 2012).

In de kraakbeweging zijn in de loop der jaren rituelen ontstaan. Zowel het feitelijke kraken als het proces van zoeken naar een pand dat eraan voorafgaat, heeft een ritueel karakter en dat geldt ook voor ontruiming. De betrokken partijen kennen die rituelen en spelen daarin hun eigen rol. Jarenlang ging dat zo, maar kraken is nu verboden. Zoals het tij keert, zo is de kraakbeweging gegroeid, heeft zij gebloeid en is de energie ook weer weggeëbd (Owens, 2009; Van Gemert et al., 2012). Het aantal krakers is gedecimeerd. Aan de vooravond van het kraakverbod is de beweging geslonken, krakers gaan zelf uit van 200 tot 300 kraakpanden in Amsterdam en een totaalaantal van 1.500 tot 2.000 krakers.¹

Als het gaat over cultuur of subcultuur, dan wordt snel het verwijt gemaakt dat een beschrijving essentialistisch en statisch is. Dit heeft alles te maken met de opvatting dat cultuur adaptief en dus dynamisch is, of nog eigentijdser: fluïde. Hoewel wij krakers als een sociale beweging bespreken en niet als subcultuur, kan het bovenstaande genoeg bewijs zijn van de dynamiek binnen die beweging.

Ons is opgevallen dat rond belangrijke activiteiten in de kraakbeweging vaste patronen zijn ontstaan. Dat lijken rituelen en die willen we tegen het licht houden. Dit wringt in zoverre, dat rituelen worden geassocieerd met traditie en met het bestendigen van sociale orde en niet bepaald met dynamiek. Door deze schijn-

1 Zie www.krakengaatdoor.nl.

bare mismatch van concepten is het juist extra interessant om rituelen te onderzoeken in een veranderende setting. Daarom is de centrale vraag in dit artikel: 'Wat is de vorm en functie van rituelen in de kraakbeweging en wat is daarin veranderd met de komst van het kraakverbod?'

Voor beantwoording van deze vraag maken wij, behoudens literatuur, gebruik van data die wij hebben verzameld in eigen onderzoek naar de stand van zaken in de kraakbeweging aan de vooravond van het kraakverbod (Van Gemert et al., 2009). De tweede en derde auteur verrichtten hiervoor ruim een halfjaar etnografisch veldwerk binnen de kraakbeweging. Daarnaast hebben we in face-to-face interviews gesproken met zowel krakers (tien) als respondenten bij de politie (vijf), het Openbaar Ministerie (één) en de gemeente Amsterdam (één). Voorts konden wij beschikken over documentatie van de politie, die hoofdzakelijk betrekking had op ontruiming (Van Gemert et al., 2009: 11-16; Van Gemert et al., 2010). We richten ons in dit artikel in het bijzonder op Amsterdam, de stad waar ons onderzoek zich heeft afgespeeld. Ook in andere steden werd gekraakt, maar Amsterdam heeft een centrale plaats in de kraakbeweging, wat ook te zien is aan publicaties die in het bijzonder belichten wat er in de hoofdstad is gebeurd (o.a. Dijst, 1986; Duivenvoorden, 2000, 2005; Owens, 2009). In het verlengde van het hier genoemde onderzoek is Deanna Dadusc begonnen aan een promotieonderzoek waarin Amsterdamse krakers opnieuw een belangrijke rol spelen.

Als eerste zullen wij de literatuur bespreken en inhaken op een debat over rituelen. Het centrale deel van dit artikel omvat beschrijvingen van de belangrijke activiteiten binnen de kraakbeweging, zoals die bestonden tot aan de vooravond van het kraakverbod. Daarna gaan we in op de situatie die na het kraakverbod is ontstaan en bezien we de veranderingen.

Rituelen

Bekend zijn de rituelen van religie, zoals die rond de sacramenten van het katholicisme: het doopsel, de eucharistie, het vormsel, het huwelijk, het oliesel (sacrament der stervenden), de biecht en de priesterwijding. Er zijn categorieën van rituelen die bij veel sociale groepen te herkennen zijn, zoals reinigen, initiatie, boete doen en rouw. Rituelen worden soms met veel pracht en praal omgeven, maar ze kunnen ook een meer alledaagse vorm hebben, zoals het ondertekenen van een overeenkomst of het verwelkomen van gasten. Veel rituelen worden gezamenlijk uitgevoerd, maar een handeling kan ook voor een individu een ritueel worden waar hij houvast aan ontleent en waarde aan hecht. Veel topsporters gebruiken rituelen in de aanloop naar een wedstrijd. *Rituelen zijn specifieke handelingen die mensen bij bepaalde gebeurtenissen (tijd en plaats) uitvoeren, waarmee zij betekenissen toekennen en hun identiteit bepalen.* Dat is de definitie die wij hier zullen hanteren.

Antropologen hebben sinds jaar en dag rituelen bestudeerd en zij wijzen erop dat rituelen collectieve waarden benadrukken en sociale cohesie versterken. Durkheim (1912), die zich met betrekking tot rituelen in het bijzonder richtte op religie, stelde dat bepaalde maatschappelijke verhoudingen door middel van rituelen

aan het individu worden opgelegd. Zo bevorderen rituelen de sociale samenhang door mensen sterker met hun groep te verbinden. Durkheim sprak over de samenleving, maar hem stond niet de pluriforme, multiculturele samenleving voor ogen die inmiddels een feit is.

Gluckman (1962) zag conflict als een onvermijdelijk onderdeel van de samenleving. Anders dan Marx, die meende dat conflict leidt tot revolutie en tot een nieuwe orde, stelt Gluckman dat, in bepaalde samenlevingen althans, tradities en rituelen de natuurlijke manier zijn om conflicten te bezweren en de orde te bestendigen ('resolution' in plaats van 'revolution'). In 'Rituals of the rebellion' (1954) beschrijft Gluckman ceremonies die in rituele vormen openlijk vijandschap jegens autoriteit uitdrukken. De sociale spanningen worden echter getemperd door de kracht van traditie, want de gecontroleerde vijandschap binnen het ritueel levert steeds een nieuwe bevestiging op van het bestaande systeem en bewaart de sociale orde.

Een ander perspectief hanteert Malinowski (1944), die een ritueel beschrijft als een handeling die tegemoetkomt aan de behoefte om de dreiging van extern gevaar te bezweren. Het ritueel heeft emotionele waarde, omdat het stress reduceert. Rituelen zijn magisch gereedschap, dat opduikt in tijden van risico en onzekerheid en dient om te beïnvloeden wat niet gecontroleerd kan worden.

Radcliffe-Brown (1948) was daarentegen van mening dat niet de wens om emoties te beheersen rituelen in het leven roept, maar dat rituelen juist emoties oproepen. Hij benadrukte het expressieve karakter van rituelen en hij zei dat vreugde en euforie cohesie en solidariteit versterken en angst indammen. Rituelen zijn in deze visie een vorm van communicatie met een integrerende functie, die door middel van de ceremoniële expressie het individu bereikt en wordt doorgegeven van een generatie naar de volgende.

Rituelen zijn handelingen van mensen. Ze hebben een lichamelijke dimensie en die gaat verder dan enkel fysieke aanwezigheid. Veel oude rituelen zijn verbonden met de overgangen tussen (levens)fasen, zogenoemde *rites de passage* (Van Gennep, 1909). Hoewel die veranderingen zich in werkelijkheid geleidelijk voltrekken, wordt de overgang in het ritueel op een specifiek moment en tijdstip samengebonden en geaccentueerd. Jongens of meisjes van een bepaalde leeftijdsgroep worden geacht die samen te ondergaan. De rituelen rond initiatie of ontgroening van jeugdgroepen en van studentencorpora, waarbij novieten soms moeilijke, gevaarlijke of pijnlijke ervaringen moeten doorstaan, zijn eigentijdse voorbeelden hiervan (De Jong, 2012). De fysieke elementen van pijn, uitputting, stress, soms gedompeld in drank en/of drugs, maken dat de gebeurtenis lichamenlijk wordt geregistreerd. Dat het ritueel de noviet ook emotioneel raakt, is een gevolg van de aanwezigheid van anderen die hem aan het eind toejuichen en belonen. Jongetjes die worden besneden, zijn de hele dag het middelpunt van de belangstelling, ze hebben mooie kleren aan en worden overladen met cadeaus. Een gebeurtenis om niet meer te vergeten.

Rituelen hebben een connotatie van herhaling en stabiliteit. Vanwege het vertrouwde karakter voelt het individu houvast, maar ook de samenleving heeft baat bij het ritueel dat de sociale orde bevestigt. Veel rituelen worden op gezette tijden en vaste plaatsen herhaald en hebben wortels in traditie, maar Durkheim wees al

op secularisering en individualisering als ontwikkelingen die oude (religieuze) rituelen in hun voortbestaan bedreigen. Hij meende dat de samenleving behoefte heeft aan nieuwe rituelen die cohesie en stabiliteit waarborgen.

In de loop der jaren kunnen rituelen in onbruik raken en verdwijnen, maar er komen ook nieuwe rituelen bij. In zoverre is het gebruik van rituelen niet statisch en dat sluit aan bij de behoefte van mensen om zich bij betekenisvolle momenten te uiten. De spontane vieringen van rouw na de dood van Pim Fortuyn en André Hazes, maar ook de 'witte marsen' wanneer bij misdrijven onschuldige slachtoffers vallen, leveren hiervan voorbeelden. Rituelen bieden steun, omdat ze een ervaring in een groter verband plaatsen. Zo worden emoties opgeroepen, maar ook gedeeld. Tegelijkertijd kunnen mensen zo ook kleur bekennen en verhouden rituelen zich tot hun identiteit. Handelingen die op zichzelf misschien alledaags zijn, krijgen door de gezamenlijke symbolische uitvoering een bijzondere betekenis, zodat een ritueel een sterk gevoel kan oproepen van onderlinge verbondenheid, *communitas* (Turner, 1969).

Hedendaagse onderzoekers richten de aandacht niet zozeer op rituelen, maar op ritualisering. Dit is het proces waarin rituele elementen worden toegevoegd aan bestaande handelingen, zodat ze (opnieuw) onder de aandacht komen en een (nieuwe) betekenis krijgen (Grimes et al., 2011). Door van iets een ritueel te maken, onderstrepen mensen het belang ervan, maar ze geloven ook dat die handeling iets kan bewerkstelligen. Gezien het 'magische' van rituelen is het lastig dat effect te meten, maar dat neemt niet weg dat er waarde aan wordt gehecht (Grimes, 2011). Van sommige acties, bijvoorbeeld de witte marsen, is evident dat ze impact hebben, maar of ze iets bewerkstelligen, is moeilijk te zeggen.

Rituelen onderstrepen waarden, reproduceren een sociale orde en ze zijn essentieel voor groepsidentiteit (Langer et al., 2011). Uitvergroting in de media kan dit effect in belangrijke mate versterken (Grimes et al., 2011). Rituelen brengen cohesie, maar ze lijken ook conflict uit te lokken, want als de buitenwereld toekijkt, leidt het versterken van de eigen identiteit tot scherpere contrasten met andere groepen. Met meer nadruk op identiteit worden rituelen controversiëler. Conflict ligt op de loer, maar de kracht van rituelen is dat ze spanning kunnen reguleren. De avond na de moord op Theo van Gogh liep de Dam vol met mensen die door middel van een lawaaidemonstratie hun gemoed luchtten. Zo'n bijeenkomst wordt, mede vanwege het massale karakter, een indrukwekkende gebeurtenis, die in dit geval deels zijn rituele vorm kreeg door het lawaai, dat symbool stond voor de onvrede. Daarmee is niet gezegd dat rituelen problemen zouden oplossen, maar wel dat ze bestaande problemen aan de oppervlakte kunnen brengen en nieuwe identificeren (Houseman, 2011).

Krakers zijn opgestaan tegen woningnood en leegstand. Zij zijn *street fighting men* uit *insurgent groups* (Hall & Jefferson, 1976), maar krakers zijn ook activisten die zich mengen in de lokale politiek en juridische procedures aanspannen. De successen van de beweging worden bevochten met barricades op straat en in de kraakpanden, maar ook in de raadzalen en voor de rechter. Wanneer we volgens de centrale vraag onderzoeken wat de vorm en functie zijn van rituelen en wat daarin is veranderd sinds het kraakverbod, dan moeten we ons rekenschap geven van de settings waarin die rituelen worden gebruikt en hun betekenis krijgen, maar ook

Frank van Gemert, Deanna Dadusc & Rutger Visser

hoe dat gebeurt. Rituelen hebben niet slechts betekenis voor degenen die ze in het leven roepen en uitvoeren, maar ook voor andere partijen.

Het antwoord op de centrale vraag kan dus aansluiten bij uiteenlopende theorieën. Rituelen in verzet, zijn dat 'Rituals of rebellion' (Gluckman, 1954), die het mogelijk maken stoom af te blazen maar uiteindelijk toch het recht van de sterkste onderstrepen? Is er sprake van een *negotiated order* (Strauss, 1978), tot stand gekomen in een voortdurend proces tussen actieve partijen die nemen, geven en afstemmen? Of kunnen rituelen krachten mobiliseren in verzet tegen het establishment? In dat geval is niet het onderstrepen van de sociale orde, maar emotie als brandstof voor verzet het centrale thema, wat past bij de analyse van Malinowski (1944) en vooral bij die van Radcliffe-Brown (1948). We hopen met onze bevindingen ook in meer algemene zin iets te kunnen zeggen over de link tussen rituelen en verzet.

In de volgende drie paragrafen zullen we drie belangrijke activiteiten binnen de kraakbeweging onder de loep nemen: het zoeken naar een woning, het feitelijke kraken van een pand en de gang van zaken bij ontruiming. We zullen laten zien hoe ze ontstonden en welke functie ze hebben. Daarna gaan we in op afwijkende en nieuwe situaties, omdat daarbij aan het licht komt wat er gebeurt als rituelen worden losgelaten of een nieuwe betekenis krijgen. Aan de hand van de genoemde definitie wijzen we op het rituele karakter van de activiteiten en we zullen bezien in hoeverre ze aansluiten bij de hiervoor weergegeven theoretische categorieën.

Zoeken

Uit de Provo-beweging ontstaat eind jaren 1960 het 'Koöperatief Woningburo de Kraker'. Het woningburo stelt in mei 1969 een eerste handleiding op voor kraken, met het doel zoekenden actief aan te zetten tot kraken van leegstaande panden. Eind 1969 ziet Aktie '70 het licht, een organisatie die kraakspreekuur houdt en mensen tips en informatie geeft om zelfstandig te kraken. Leegstaande panden in de stad wijst men aan door ze met affiches te beplakken.

Mensen die een pand willen kraken, melden zich steeds vaker bij een Kraakspreekuur, ook wel 'KSU' genoemd. Aanvankelijk is dat een tijdstip en locatie waar informatie kan worden ingewonnen, maar in de loop der jaren wordt 'KSU' ook gebruikt voor de mensen die dat uitvoeren. Er komen meer KSU's die op het niveau van wijken opereren en bij het zoeken naar een pand en het organiseren van een kraakactie spelen zij een centrale rol.

Er is een pand dat leegstaat, maar hoe lang dat al zo is moet geverifieerd worden, bijvoorbeeld door navraag te doen bij de bureaus. Dat gebeurt omzichtig, zodat buitenstaanders de plannen niet doorzien en gealarmeerd raken. Tegelijkertijd zoekt men uit wat de eigenaar wil met het pand. Wordt het verbouwd, gesloopt of zal het verhuurd worden? Zulke dingen zijn te achterhalen door het Kadaster te raadplegen of door het bestemmingsplan van de buurt te bestuderen. Binnen de kraakbeweging in Amsterdam worden zulke gegevens min of meer systematisch

verzameld. Onder andere door het SPOK (Speculatie Onderzoeks Kollektief)² te raadplegen, weet men vaak in wiens handen huizen zijn. Een aantal eigenaren staat binnen de kraakbeweging bekend als speculanten en mede om die reden vormen hun panden een doelwit. Is een pand bewoonbaar en staat het ten minste een jaar leeg, dan kan worden besloten het te kraken.

De kraakbeweging heeft zich van begin af aan gericht op het buurtniveau. De KSU's verzamelden informatie over de betreffende wijk, maar tegelijkertijd bekommert men zich ook over de worteling in die buurten. Een vast onderdeel van de voorbereiding is daarop gericht. Als de buurt een kraak afkeurt, tast dat de sympathie voor de beweging aan en dan staat de politie snel op de stoep. Het is daarom goed aandacht te besteden aan de boodschap voor de buitenwereld. Een Spaanse kraker die met een paar anderen een vrij groot pand op het oog heeft, vraagt bijvoorbeeld om advies bij een KSU. Het pand zal, behalve voor bewoning, voor meerdere functies geschikt zijn, zo meent hij. Hem wordt te verstaan gegeven daar goed over na te denken vóór het te melden aan buurtbewoners. 'If you think about an anarchist library, well, forget it. They will hate it and you'll be evicted in one week. It would be nice if you can turn it into something artistic.'

Het zoeken via de KSU's biedt ook de mogelijkheid om te selecteren. In de verschillende wijken heeft men een kaartenbak met potentiële kraakpanden, maar het is niet de bedoeling dat mensen daar naar eigen goeddunken in snuffelen en er een pandje uithalen. In de gesprekken die worden gevoerd, kijken de activisten van een KSU ook wat voor vlees ze in de kuip hebben. Opnieuw denken ze daarbij aan de goodwill in de buurt. De laatste jaren hebben vooral Spaanse krakers bij de buitenwacht een slechte naam gekregen vanwege hun soms haveloze voorkomen en hun druggebruik. Dit bleef niet onopgemerkt bij Nederlandse activisten, die als regel meer bezorgd zijn om de publieke opinie dan om het initiële gedrag van de buitenlanders.

Het zoeken naar een pand heeft in de loop der jaren een ritueel karakter gekregen. De aspirant-kraker meldt zich bij een KSU, maar krijgt niet meteen toezeggingen. Hij moet meerdere keren zijn gezicht laten zien en bij het KSU terugkomen, als het ware om uithoudingsvermogen te tonen. Daarnaast wordt hem verteld dat hij zelf een pand moet zoeken en discreet moet nagaan of het inderdaad al minimaal een jaar leegstaat. Is die informatie ingewonnen en gecheckt, dan kan men bij het KSU besluiten om de kraakactie te ondersteunen en te faciliteren. Men doet een beroep op andere krakers en weet de vereiste solidariteit op waarde te schatten. Deze solidariteit aantasten door slecht voorbereid te werk te gaan, dat wil men per se voorkomen in de beweging waar mensen elkaar nodig hebben en reciprociteit belangrijk is (Van Gemert et al., 2009: 54-55).

Er zijn krakers die een woning kraken zonder daarbij een KSU te betrekken. Dit wordt aangeduid met 'wildkraken'. De kraakbeweging of KSU's kunnen niets voorschrijven, zeker niet in bepaalde delen van de stad, zoals Noord en Zuidoost, waar geen KSU's zijn. Het is een stuk lastiger om daar mensen op de been te brengen die helpen bij een kraakactie. Wildkraken wordt niet per se afgekeurd of gezien als een bedreiging voor de kraakbeweging. Van de andere kant is men wel

2 www.speculanten.nl.

Frank van Gemert, Deanna Dadusc & Rutger Visser

graag op de hoogte en gaan veel krakers ervan uit dat je het beter op de geijkte manier kunt doen. De kennis en vaardigheden bij een KSU kunnen doorslaggevend zijn, zeker voor onervaren krakers. Velen kloppen er aan om de bekende weg te bewandelen en zich van voldoende steun verzekerd te weten.

Kraken

Is een geschikt pand gevonden, dan is de volgende stap het kraken. Soms moeten kraakacties worden afgebroken, omdat de eigenaar, de politie of een knokploeg snel ter plaatse is en een spaak in het wiel kan steken. Om te voorkomen dat de nog niet voltooide kraak moet worden afgeblazen, gaat er een groep mensen mee die voldoende groot is om ongewenste inmenging af te schrikken of het hoofd te bieden. Om die mensen op de been te krijgen en tegelijkertijd ervoor te zorgen dat het plan niet uitlekt, houdt een KSU vast aan een strikt patroon, dat weinig tijd in beslag neemt. Ook daarom is een goede voorbereiding van belang. De werkwijze lijkt pragmatisch en de aanloop is doordacht, maar toch is elke actie weer spannend. Emotie borrelt op en adrenaline gaat stromen.

Het pand is bekend, maar alleen de beoogde bewoners en enkelen bij het KSU zijn daarvan op de hoogte. Dan kiest men een datum. Dat is in Amsterdam vrijwel steeds een zondag, want dan is er minder verkeer in de stad en hebben de meeste mensen vrij, zo ook krakers en hun sympathisanten. Bovendien zijn dan bedrijven, waaronder woningbouwverenigingen, gesloten en kunnen die pas op zijn vroegst een dag later reageren. De aankondiging van de kraak gebeurt binnen een beperkt netwerk om te voorkomen dat het plan voor de actie bij de verkeerden bekend wordt. Er wordt niet gebruikgemaakt van internet, maar in plaats daarvan worden kleine briefjes uitgereikt aan bekenden en aan mensen die men tegenkomt op vaste plekken in de kraakbeweging, bijvoorbeeld de KSU's, kraakcafés of volkskeukens (voku's). Dit gebeurt enkele dagen voor de geplande kraakactie en op de briefjes staat als regel niet meer dan het woord 'kraakactie', plus een tijdstip en de locatie waar men gaat verzamelen. Doorgaans is die locatie een groot kraakpand in de nabijheid van het te kraken pand.

Als er op de afgesproken tijd en plaats voldoende mensen aanwezig zijn, besluit men dat de kraak doorgaat. Een persoon, doorgaans iemand die verbonden is aan een KSU, neemt de leiding en geeft de eerste uitleg. De aanwezigen krijgen te horen om welk pand het gaat, wat de geschiedenis daarvan is en wie degenen zijn die er gaan wonen. Vervolgens worden specifieke taken doorgenomen en wordt verteld welke personen die gaan uitvoeren. Dit zijn mededelingen, het plan is vooraf gemaakt en er is op dit moment geen overleg of inspraak. Voor de meeste aanwezigen is dit gesneden koek.

Bij sommige taken is ervaring belangrijk, bijvoorbeeld die van de 'brekers' die toegang tot het pand moeten verschaffen. Een persoon krijgt de taak om de politie te woord te staan en anderen zullen zich richten tot buurtbewoners als die komen kijken. Weer andere personen zorgen ervoor dat de 'kraakset' in het huis komt. Dit is de minimale hoeveelheid meubels die gebruikt kan worden om aan te tonen dat het pand bewoond gaat worden (een stoel, een tafel, een matras). De groep

neemt ook een bouwstempel mee, dat is een uitschuifbare steigerpijp die dienst kan doen om de deur te barricaderen. Ten slotte wordt meegedeeld wat het best gedaan kan worden als het tot een confrontatie met de politie komt. Het standaardadvies is geen identiteitspapieren te dragen en anoniem te blijven. Men noemt een telefoonnummer van de 'arrestantengroep', dat kunnen degenen die onverhoopt gearresteerd worden gebruiken als ze een advocaat nodig hebben. De uitleg wordt als regel gegeven in het Nederlands, maar men herhaalt die indien nodig in het Engels om de aanwezige buitenlanders niet uit te sluiten.

De hele groep verplaatst zich nu naar het te kraken pand. Daar aangekomen gaan de 'brekers' de deur openen en ze plaatsen een nieuw slot. Dit is eigenlijk het meest spannende moment en het moet niet te veel tijd in beslag nemen, want het is een strafbare handeling en de brekers kunnen op heterdaad worden betrapt. De groep onttrekt de brekers aan het zicht door om hen heen voor de deur te gaan staan. Ze zullen de brekers ook beschermen, bijvoorbeeld als de eigenaar, een knokploeg of de politie komt.

Ondertussen kunnen buurtbewoners komen kijken wat er gaande is. Zij worden serieus te woord gestaan, want zoals gezegd, bij de KSU's hecht men veel waarde aan een goed contact met de buurt. Bewust wordt geprobeerd een goede eerste indruk te maken. 'Als je lang moet wachten, ga dan niet op de auto van de burens liggen.' Is de deur open, een nieuw slot aangebracht en de kraakset in het pand, dan belt iemand de politie. Meestal arriveren één of twee agenten binnen een halfuur. Een van hen gaat de woning binnen en kijkt of het huis inderdaad leeg stond en nu 'bewoond' is. Daarvan maken ze proces-verbaal op, zodat kan worden vastgesteld dat de kraak legitiem is. Soms proberen twee agenten binnen te komen, maar de krakers beletten dat in een klein machtsspel waarvan zij de grenzen bepalen.

De politie vertrekt weer en vervolgens gaan mensen in huis aan de gang met schoonmaken, het aansluiten van elektriciteit en dergelijke. Soms vindt er een korte informele evaluatie plaats, maar meestal is er een bescheiden feestje in het nieuwe kraakpand. De eerste nachten blijven er naast de nieuwe bewoners een paar mensen extra slapen, want dat is het moment dat er een knokploeg kan komen. Gaat het om onervaren krakers, dan worden ze daarover geïnformeerd en ze krijgen het nummer van het 'krakersalarm'. Wordt dit telefoonnummer gebeld, dan komen zo snel als mogelijk uit de hele stad krakers naar de plek om steun te bieden.

In de loop der jaren is het kraken van een pand tot een reeks handelingen geworden die volgens een vast stramien wordt uitgevoerd. De verschillende KSU's hanteren een vrijwel gelijke manier van werken, die ook weer correspondeert met diverse handleidingen die op internet staan.³ Dit patroon is afgestemd op wettelijke grenzen en houdt rekening met de te verwachten handelwijze van andere partijen, zoals buurtbewoners, de eigenaar of de politie.

3 www.kraak-forum.nl/viewtopic.php?f=27&t=3222; wiki.autouniv.nl/doku.php/landelijke_kraakhandleiding; squat.net/archiv/nl/kraha9697.

Ontruimen

Een eigenaar doet als regel aangifte bij de politie als zijn pand is gekraakt, maar krakers zullen niet vertrekken als het pand een jaar of langer heeft leeggestaan. De eigenaar kan zijn pand terugkrijgen als de officier van justitie of de rechter een titel tot ontruiming verschaft. Daarmee komt ontruiming door de politie in zicht, maar niet nadat de gemeente ook heeft ingestemd en is onderzocht wat er met het pand gaat gebeuren. Hoewel een eigenaar vanwege het eigendomsrecht niets is op te leggen, hanteert de gemeente Amsterdam de regel: niet ontruimen voor leegstand. Kan de eigenaar niet aantonen dat het te ontruimen pand op korte termijn verhuurd, gesloopt of verbouwd gaat worden, dan wordt er niet snel een bevel tot ontruiming afgegeven.

Is een pand nog in gebruik ten tijde van de kraak of stond het nog geen jaar leeg, dan is de kraak illegaal geweest en kan op strafrechtelijke grond worden ontruimd. Indien krakers hun huiswerk goed doen en de juiste informatie inwinnen, komt dat weinig voor. In de meeste gevallen blijkt de kraak legaal, althans het bewonen. Om het pand binnen te gaan, moet worden ingebroken, maar dat wordt aan het oog onttrokken. De eigenaar dient nu een civiele procedure te starten, wat lastig is omdat de krakers bewust anoniem blijven.

In overleg tussen het Openbaar Ministerie, de politie en de gemeente wordt een lijst opgesteld van panden die ontruimd gaan worden. De burgemeester wordt daarbij betrokken als zware verstoringen van de openbare orde worden verwacht of als er speciale dwangmiddelen moeten worden ingezet, zoals traangas of groot materieel. Is daarvan geen sprake, dan kan de politie tot ontruimen overgaan. De Amsterdamse politie doet dat in een zogenoemde 'ontruimingsronde', die elke drie maanden plaatsvindt en volgens een vast patroon wordt uitgevoerd.

Per ronde ontruimt de politie meestal acht tot tien panden. Dat begint in alle vroegte en het gebeurt steeds op een dinsdag. De mobiele eenheid is ter plekke, samen met het BraTra-team (Brand en Traangas) en een aanhoudingseenheid (bestaande uit agenten in burgerkleding). Een voertuig met waterwerper kan worden ingezet en een hoogwerker is aanwezig om via het dak het pand te betreden, als men dat nodig acht. Soms is een helikopter beschikbaar om van boven goed zicht te hebben op het geheel. Al met al gaan deze ontruimingsronden gepaard met een grote inzet van de politie, zowel qua personeel als qua materieel.

Krakers zijn op de hoogte. Niet alleen kennen zij de werkwijze van de politie, ze weten ook de precieze datum van de ontruiming. Dat wordt hun namelijk meegedeeld; doorgaans doet de buurtregisseur dat als hij langsgaat bij een pand dat op de lijst staat. Krakers weten wat hen te wachten staat en ze hebben niet de illusie dat zij succesvol verzet kunnen bieden, in de zin dat ze niet het pand worden uitgezet. In verreweg de meeste gevallen kiezen zij eieren voor hun geld en treft de politie op de dag van de ontruiming een leeg pand aan.

In vergelijking met de roemruchte jaren 1980 werd bij de ontruiming van het afgelopen decennium weinig geweld gebruikt. Uit politiegegevens over de jaren 2000-2008 blijkt dat slechts in een klein deel van de panden barricades worden aangetroffen die het de politie lastig maken. Nog minder vaak komt het voor dat actief verzet wordt geboden (Van Gemert et al., 2009: 35-36; zie ook De Graad

et al., 1999). Enkele keren worden door de politie 'boobytraps' gemeld, maar vanuit de kraakbeweging wordt met kracht ontkend dat er iets is aangebracht om opzettelijk letsel te veroorzaken (Van Gemert et al., 2009: 3-6; zie hierna). Enkele decennia geleden was dat wel anders, toen met stenen werd gegoid en krakers soms een ijskast van de dakrand duwden. Als jaren later al met iets wordt gegoid, dan zijn dat zakjes met verf, zogenoemde verfbommetjes.

De standaardontruiming leverde de laatste jaren geen confrontatie op, maar bij 'principepanden' gaat het anders. Om verschillende redenen, die samenhangen met de gevolgde procedure, met de geschiedenis van het pand of met de reputatie van de eigenaar, kunnen krakers besluiten verzet te bieden. De bewoners weten wanneer de ontruiming zal plaatsvinden en ze nemen maatregelen. Gedetailleerde kennis van de werkwijze van de politie gebruiken ze om een strategie te bepalen. Een deel van de barricades die krakers opwerpen bestaat uit robuust timmer- en laswerk, bijvoorbeeld bedspiralen of radiatoren die voor ramen worden gemonteerd. Daarnaast zijn er ook allerlei andere constructies die het doel hebben het politiewerk te dwarsbomen of vertragen. Ze weten dat het pand koste wat het kost ontruimd zal worden, maar ze doen toch pogingen om dit zo moeilijk mogelijk te maken. Dit kan leiden tot ernstige vernielingen, mede omdat de politie zwaar materieel moet gebruiken om het pand te betreden en leeg te maken. 'Je moet duidelijk verschil maken tussen de kraker die symbolisch op het moment van ontruiming de deur achter zich dichttrekt en het pand overdraagt en de panden waar je merkt: dit is een principekwestie. Hier kunnen we verzet verwachten. Dergelijke panden zijn voor een belangrijk deel vernield. Dat geeft veel schade, financieel en materieel, en het is een grote opgave voor de eigenaar om het pand weer bewoonbaar te maken' (respondent politie).

Voor krakers heeft kraken niet slechts betekenis omdat het goedkope woonruimte kan genereren. Veel krakers zijn actievoerders, voor hen is kraken ook een manier om te laten zien wat ze willen met de stad. Vrijwel alle panden dragen op de dag dat ze ontruimd worden spandoeken met tekst. Behalve algemene kraakspreuken ('Kraken gaat door'; 'Wonen is geen luxe maar noodzaak'), bevatten ze kritiek ten opzichte van het beleid ('Alweer steunt Amsterdam de vastgoedmafia') en wijzen ze naar malafide eigenaren ('11 jaar een krot 800.000 euro winst'). Het is de bedoeling dat deze boodschappen worden gelezen en op de dag van de ontruiming is de kans dat dit gebeurt groot. De panden waar verzet wordt geboden en waar de politie dus een lange en gecompliceerde ontruimingsprocedure moet volgen, genereren aandacht van de pers. 'Ontruiming. Dan hebben zij hun persmomentje' (respondent politie). 'De ontruiming is uiteindelijk belangrijker dan de kraak' (respondent kraker).

Van geweld naar rituelen

Harde confrontaties tussen krakers en de lokale overheid komen regelmatig voor in de jaren 1980. De kroningsrellen, ontruiming van panden als Vondelstraat, Lucky Luijk, de Vogelstruis, Groote Keyser, Grote Wetering en een aantal demonstraties brengen veel politie op de been, zonder dat het goed lukt krakers in het

gareel te krijgen. Deze gebeurtenissen zijn zo massaal en hebben een zo gewelddadig karakter, dat het weinig scheelt of er vallen dodelijke slachtoffers. Begin jaren 1980 deed burgemeester Polak meerdere keren een oproep aan krakers om tot vreedzame oplossingen te komen, terwijl hij tegelijkertijd door Haagse politici onder druk werd gezet om hard op te treden.

Acties zijn in de vroege jaren niet van gevaar ontbloeit en men weet niet meteen hoe daarmee om te gaan. Het gebeurt dat politiemensen met getrokken pistool kraakpanden binnengaan (Duivenvoorden, 2000: 134) en krakers worden in die periode bij betogingen onprettig verrast door het harde optreden van de politie ('De stad was van ons', 1998: 7).

Aan krakerszijde groeit de beweging en trekt men lessen. Van begin af aan zijn er juridische kwesties, maar waar die aanvankelijk op de achtergrond blijven ('Jullie rechtsorde is de onze niet'), wordt uiteindelijk op dat terrein het pleit beslecht: kraken wordt bij wet verboden. Voor het zover is, heeft geweld echter een belangrijke rol gespeeld. De activisten die ervan overtuigd zijn voor een goede zaak te strijden en op brede sympathie kunnen rekenen, stellen zich teweer tegen de klappen die ze krijgen van de politie en van knokploegen. Binnen de beweging is de vraag of geweld mag worden gebruikt voortdurend onderwerp van discussie, maar uiteindelijk trekken de *hard-liners* aan het kortste eind. In tegenstelling tot de opmerkingen van sommige politici in de aanloop naar het kraakverbod, is geen sprake van een verharding van de kraakbeweging (Van Gemert et al., 2009). Er is een tijd lang een harde, gewelddadige strijd gevoerd, maar het geweld maakte plaats voor, in principe, geweldloze rituelen.

De politie heeft ook baat bij een reductie van het geweld. Naast het gevaar voor de eigen manschappen, is de lokale overheid lange tijd ongelukkig geweest met het toenmalige harde imago van de politie. De-escalatie blijft een belangrijke doelstelling en niet in het laatst in de strijd tegen de krakers is te zien dat daarmee belangrijke vorderingen zijn gemaakt. Tegenwoordig waait een andere wind en wordt vanuit de politiek regelmatig een krachtdadig optreden van de politie verlangd, maar dit heeft niet specifiek betrekking op krakers.

Hoe panden worden gekraakt, is bekend bij politie en gemeente en men weet ook dat kraken in de meeste gevallen legitiem is. Een fysieke confrontatie is dus niet elke keer nodig om het pleit te beslechten. Dat het kraken van een pand gebeurt volgens vaste patronen, zegt dus niet alleen iets over de krakers, maar ook over de andere partijen. In Amsterdam vindt het kraken van woningen aan de vooravond van het kraakverbod wekelijks plaats, tientallen keren per jaar, zonder dat er veel ophef over wordt gemaakt.

Ook bij ontruiming herkennen de partijen elkaars posities. Er is een ritueel voor een reguliere ontruiming, maar ook wanneer verzet wordt geboden, werken zowel politie als krakers volgens een vast stramien. De krakers hebben zware barricades opgeworpen, waardoor de politie met groot materieel aan de slag moet, maar toch is geweld tegen personen zelden aan de orde. De krakers hebben ruim de tijd gekregen om het pand te verlaten, waardoor de panden meestal leeg zijn. Blijven toch krakers in het pand achter, dan worden zij tijdens de ontruiming gearresteerd, waarbij zowel krakers als politie in principe geen geweld gebruiken.

Een periode met veel gevaar en geweld wordt gevolgd door een tijdvak waarin de partijen elkaar hebben leren kennen en weten wat ze van elkaar kunnen verwachten. De rituelen dragen daar in belangrijke mate aan bij en vormen er ook de weerslag van. Ervan afwijken kan gevaarlijke situaties opleveren. Er wordt daarom niet geheimzinnig gedaan over de rituelen, wat mag blijken uit het feit dat zowel kraken als ontruimen plaatsvindt op een vaste dag van de week. Bij het zoeken naar een woning speelt geweld geen rol, maar vanuit de KSU's wordt ook in dit voortraject nadruk gelegd op een vast stramien van handelingen. Dit ritueel heeft het doel bij de kraak goed beslagen ten ijs te komen, maar het fungeert ook als een selectieprocedure die moet zorgen dat aanstaande krakers uit het goede hout zijn gesneden. Voorts moet het ritueel voorkomen dat sympathie wordt verspeeld in de buurt. Dit laatste is ook een aspect van het kraakritueel, waar men moeite doet om buurtbewoners niet tegen zich in het harnas te jagen.

De gang van zaken rond zoeken, kraken en ontruimen heeft geleid tot vaste patronen die het karakter lijken te hebben van institutionele routines. Zeker, niet alleen krakers maar ook gemeente en politie draaien erin mee, wat doet vermoeden dat de overheid de maat slaat. Toch gaat het om meer dan vaste patronen, want voor krakers zijn dit betekenisvolle bezigheden. Wat krakers vooral bindt, is samen dingen doen (Van Gemert et al., 2009), kraakacties en ontruiming zijn zulke gezamenlijke acties, die dankzij de gedeelde en soms heftige ervaringen een groepsgevoel scheppen. De rituelen bieden voorts krakers de mogelijkheid om de buitenwereld te laten zien waar ze voor staan. In het bijzonder ontruiming vormen een podium om hun activistische boodschap te laten horen en hun identiteit te onderstrepen.

Afwijkende en nieuwe situaties

Buitenlandse krakers die deelnemen aan de Amsterdamse rituelen kijken in eerste instantie hun ogen uit. Zij zijn heel andere dingen gewend. In het bijzonder de dialoog met de politie bij het kraken is voor hen in eerste instantie moeilijk te vatten. Ze kennen de Nederlandse geschiedenis van deze rituelen niet, snappen de betekenis niet altijd en zien vooral dat het er in hun vaderland heel anders aan toe gaat.

Dat die karakteristieken in rituelen zijn vervat die er ook werkelijk toe doen, dat blijkt wanneer ervan wordt afgeweken. Partijen kennen een ritueel en spelen hun specifieke rol. Daaraan vasthouden betekent duidelijkheid en orde, verstoring kan flinke consequenties hebben. Dat blijkt in mei 2008, als panden aan de Eerste Oosterparkstraat onverwacht worden ontruimd. Ontruiming worden steeds aangekondigd, maar dit keer wordt daarvan afgeweken. Burgemeester Cohen besluit anders, na een aanvaring tussen politie en krakers vanwege geluidsoverlast bij een feest. Er ontstaat een handgemeen voor het pand en om die situatie te doorbreken wordt de geplande ontruiming enkele dagen vervroegd. Voor krakers betekent dit dat zij niet hun spullen in veiligheid kunnen brengen. Dat wekt irritatie of zet zelfs kwaad bloed. 'Je raakt je huisraad en je persoonlijke spullen kwijt. Daar kun je heel pissig van worden' (respondent kraker).

Men zou kunnen verwachten dat dit onverwachte optreden de politie voordeel biedt, want de krakers hebben zich niet voorbereid en er zullen bijvoorbeeld geen barricades zijn. De praktijk is echter anders, want in dit soort onvoorziene, dreigende situaties wordt door krakers gebruikgemaakt van het krakersalarm. Binnen korte tijd wordt zo een groep mensen gemobiliseerd die zich vanuit verschillende hoeken van de stad naar het pand haasten. Dat resulteert in hectische situaties die kunnen escaleren en tot geweld kunnen leiden. Zo gaat het ook in de Eerste Oosterparkstraat. Er komt midden in de nacht een grote groep krakers op de been en er wordt gevochten. Het pand wordt wel ontruimd, maar de volgende dag marcheren krakers naar de ambtswoning van Cohen en daar worden ruiten ingegooid. De politie brengt een persbericht uit dat wapens toont die zijn gevonden in de panden, maar of dit 'arsenaal' veel indruk maakt, is de vraag, want het bestaat uit twee honkbalknuppels, twee vlindermessen, een gaspistool, een boksbeugel, een busje pepperspray, een kapmes en een schietpen met alarmpatronen. De ontruiming, die van krakerszijde wordt ervaren als een schending, doet de verhoudingen geen goed.

De politie is ernstig ontstemd wanneer zich in 2006 en 2007 bij de ontruiming van twee panden gevaarlijke situaties voordoen, die worden toegeschreven aan vertrokken krakers. Ongelukken doen zich niet voor, maar de politie spreekt van 'boobytraps' en is boos en verontwaardigd dat haar manschappen aan dit gevaar worden blootgesteld. Ook de krakers zijn verontwaardigd, want zij vinden dit een onterechte beschuldiging en ze ontkennen in alle toonaarden het bestaan van boobytraps. Boobytraps of niet, wat hier opvalt is dat beide partijen hevig ontstemd zijn omdat zou zijn afgeweken van vaste patronen.

Op 15 mei 2012, als het kraakverbod al geruime tijd van kracht is, wordt in de Simon Stevinstraat een benedenwoning gekraakt. Een groep van zo'n dertig krakers staat voor het pand wanneer er politie arriveert. In korte tijd groeit de politiemacht en zijn er behalve veel geüniformeerde agenten ook een arrestatie-eenheid en een hondengeleider aanwezig. Er is overleg tussen een leidinggevende van de politie en een jongeman die namens de krakers spreekt. Deze laatste heeft zich voorbereid, beschikt over een aantal documenten en zegt dat een advocaat is ingelicht. De politieman blijft correct, maar oogt gespannen. Op het moment dat hij het pand wil inspecteren, wordt hem dat belet. Hier wijken de krakers af van het vaste stramien, want normaal gesproken wordt een agent daarvoor toegelaten. Het is immers noodzakelijk dat hij vaststelt dat het pand onbewoond was. Na het ingaan van het kraakverbod kan hier volgens de krakers echter geen sprake meer van zijn. De politie is echter van mening dat zij de ruimte moet krijgen om vast te stellen of een strafbaar feit is gepleegd en tracht de toegang te forceren.

Vrijwel onmiddellijk ontstaat dan een handgemeen, waarbij de krakers elkaar vasthouden en voor het pand blijven staan. De politiemensen pakken hun wapenstokken en slaan met enkele onderbrekingen minutenlang op de groep in, onderwijl roepend en gebarend dat de krakers de plek moeten verlaten. Het fanatisme van een agent, die met twee handen zijn stok vasthoudt en rake klappen uitdeelt, trekt in het bijzonder de aandacht. De krakers proberen slechts de slagen af te weren en roepen kreten als 'stop het geweld, stop het geweld'. De gebeurtenis ein-

digd met de arrestatie van alle krakers, ze worden met een bus afgevoerd. Uitgebreide documentatie en veel filmbeelden zijn te vinden op internet.⁴

Deze gebeurtenis is in meerdere opzichten opvallend. Sinds kraken bij wet is verboden, riskeren krakers een strafrechtelijke vervolging, maar toch kiezen zij ervoor om te werk te gaan zoals dat jarenlang gebeurde, namelijk geweldloos, en ze lijken ook van de politie te verwachten dat die volgens het geijkte patroon reageert. Die geeft daaraan echter geen gehoor, maar gaat na enig aftasten over tot harde actie. Dit geweld van de politie is op zijn beurt ook opvallend. De politie heeft het monopolie op geweld, maar het is lang geleden dat dit zo tegen krakers werd aangewend. De burgemeester heeft nadien publiekelijk zijn bedenkingen geuit over dit optreden, onder andere in een televisie-uitzending van de lokale omroep AT5. 'Dit ziet er niet goed uit.'⁵ Deze reactie van de burgemeester is van belang, want het toont zijn ongenoegen en men mag concluderen dat het politie-optreden nog zal veranderen. Hier wordt over een nieuwe orde onderhandeld (Strauss, 1978).

Conclusie

In dit artikel staat de vraag centraal: 'Wat is de vorm en functie van rituelen in de kraakbeweging en wat is daarin veranderd met de komst van het kraakverbod.' In antwoord hierop zijn drie rituelen besproken die sinds begin jaren 1970 zijn ontstaan in de kraakbeweging. In het bijzonder de rituelen van kraken en ontruimen bieden krakers een identiteit en versterken de cohesie in de beweging. Het ritueel rond het zoeken van een pand is een initiatieritueel, dat een selecterend effect heeft. De functie van rituelen ligt niet alleen binnen de groep, maar is ook naar buiten gericht. Voor de groep hebben rituelen een bindende kracht, maar ze vormen ook een reactie op bedreigingen van buitenaf. Door rituelen te blijven gebruiken kunnen partijen elkaar herkennen en komen ze tot afstemming. In de geschiedenis van de kraakbeweging is te zien dat zo geweld grotendeels kon verdwijnen.

Deze rituelen hebben lang bestaan, maar met de komst van het kraakverbod is een nieuwe episode begonnen. De beweging floreerde in het begin van de jaren 1980, maar daarna is het aantal krakers sterk teruggelopen. Dat is niet per se een negatief gegeven, men kan het ook zien als een natuurlijk proces, waarbij activisten na behaalde successen weer nieuwe wegen inslaan (Owens, 2009; Pruijt, 2012; Van Gemert et al., 2012).

Dit keren van het tij is gepaard gegaan met een verandering in de publieke opinie. Hoewel controversie altijd aanwezig is geweest, kon de kraakbeweging ooit op brede sympathie rekenen. Deze sympathie is echter verdampt en krakers worden tegenwoordig met heel andere ogen gezien. De activisten van weleer, van wie men

4 Zie onder andere www.youtube.com/watch?v=GDvZ5f1KH3w&feature=plcp;
www.at5.nl/artikelen/81134/kraker-toont-wonden-politie-reageert;

www.at5.nl/artikelen/81106/video-politie-slaat-in-op-krakers;ourmediaindymedia.blogspot.nl/2012/05/kraak-en-nasleep-simon-stevinstraat.html.

5 www.at5.nl/artikelen/81327/dit-ziet-er-niet-goed.

begreep waarvoor ze zich inzetten, zijn in de aanloop naar het kraakverbod getransformeerd tot ‘gewelddadige dieven’ (Van Gemert et al., 2012). Waar destijds krakers bekenden of burens konden zijn, is nadien een proces van *othering* in gang gezet en bestaat van krakers nu het beeld dat het buitenlanders zijn die overlast veroorzaken.

Tegenwoordig zijn er andere groeperingen die gewelddadige confrontaties met de politie in toenemende mate opzoeken (voetbalhooligans, uitgaansgeweld), terwijl het gebruik van geweld door krakers juist laag is. Nu jongeren bij de strandrellen in Hoek van Holland de politie in het nauw drijven, laten krakers zich in elkaar knuppelen onder het roepen van ‘Stop het geweld’. Zo bezien heeft het geringe geweld van krakers iets van een anachronisme. Dit optreden is niet alleen toe te schrijven aan de geslonken omvang van de beweging, ook door het gebruik van de rituelen is het geweld gereduceerd. Waar anderen conflict opzoeken en harde confrontaties als doel hebben, moeten rituelen voor krakers juist geweld voorkomen. Met het krimpen van de beweging en het kraakverbod in aantocht, leveren ontzuimingen nauwelijks nog confrontaties op en gebeurt het kraken van panden zonder ophef.

Rituelen worden in verband gebracht met het bestendigen van de sociale orde (Durkheim, 1912; Gluckman, 1962, 1954). Zo kan er nadruk komen te liggen op routines. In dit artikel omschrijven we rituelen als specifieke handelingen die mensen bij bepaalde gebeurtenissen (tijd en plaats) uitvoeren, waarmee zij betekenissen toekennen en hun identiteit bepalen. Deze definitie betekent niet per se dat op het routineuze karakter van handelingen wordt gefocust. De drie beschreven rituelen zijn na hun ontstaan weliswaar lang gebruikt, maar in het huidige tijdvak na het kraakverbod blijken ze aan verandering onderhevig en krijgen ze nieuwe betekenissen. Het is niet ondenkbaar dat ze verdwijnen.

De gebeurtenissen in de Simon Stevinstraat laten zien dat vasthouden aan het ritueel tegenwoordig kan resulteren in klappen voor de krakers. De krakers zijn kwetsbaar en vermoedelijk ook strafbaar, omdat door het kraakverbod de sociale orde is veranderd. De agenten gebruiken hun geweldsbevoegdheid, want de rollen die langzaam waren uitgekristalliseerd in de kraakrituelen lijken hun geldigheid te hebben verloren. Dat de burgemeester daar achteraf niet blij mee is, doet er niets aan af.

Negotiated order veronderstelt niet dat partijen gelijk zijn, maar wel dat zij elkaars posities herkennen en erkennen. Dit gebeurt in een dynamisch proces waar ‘gewerkt’ moet worden (Strauss, 1978). Nu de bodem hieronder lijkt te zijn weggeslagen en plotseling weer geweld wordt gebruikt, brengt dat onvrede bij alle partijen. Doordat aanvankelijk onze aandacht werd getrokken door de vaste patronen rond zoeken, kraken en ontruimen, lijkt op voorhand nadruk te komen liggen op de functie van het bevestigen van de sociale orde. We hebben echter ook ontdekt dat de drie rituelen een functie hebben voor het onderstrepen van de krakersidentiteit. Rond deze rituelen treffen krakers elkaar, voeren ze samen activiteiten uit en doen ze collectieve ervaringen op. Zeker als geweld wordt gebruikt, kunnen de emoties hoog oplopen en kunnen rituelen krachten mobiliseren in verzet tegen het establishment. In dat geval is geen sprake van bestendiging van de

sociale orde, maar levert het ritueel emotie als brandstof voor verzet. Dat past bij de analyse van Malinowski (1944) en vooral bij die van Radcliffe-Brown (1948).

Literatuur

- 'De stad was van ons' (1998), *De stad was van ons; 28 vraaggesprekken met krakers en kraaksters*. Amsterdam: Snotneus.
- Dijst, T. (1986), *De bloem der natie; kraken, subcultuur en het probleem van orde*. Leiden: Centrum voor Onderzoek van Maatschappelijke Tegenstellingen, Rijksuniversiteit Leiden.
- Duivenvoorden, E. (2000), *Een voet tussen de deur. Geschiedenis van de kraakbeweging, 1964-1999*. Amsterdam: De Arbeiderspers.
- Duivenvoorden, E. (2005), *Het kroningsoproer 30 april 1980; reconstructie van een historisch keerpunt*. Amsterdam: De Arbeiderspers.
- Durkheim, E. (1912), *Les formes élémentaires de la vie religieuse; Le système totémique en Australie*. Paris: Félix Alcan.
- Gemert, F. van, D. Dadusc & R. Visser (2012), Kerend tij; Criminalisering van de kraakbeweging. *Tijdschrift voor Criminologie* 54 (3), 195-210.
- Gemert, F. van, D. Siegel, R. Visser, D. Dadusc & C. Brouwer (2009), *Kraken in Amsterdam anno 2009*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Gemert, F. van, R. Visser & D. Dadusc (2010), Kraken in Amsterdam; dubbele observatie revisited. *KWALON*, 15(1), 31-35.
- Gennep, A. van (1909), *Les Rites de Passage*. Paris: E. Guilmote.
- Gluckman, M. (1954), *Rituals of Rebellion in South-East Africa*. Manchester: Manchester University Press.
- Gluckman, M. (1962), *Essays on the ritual of social relations*. Manchester: Manchester University Press.
- Graad, F. de, E. van Meel & J. Verbruggen (1999), *Zwartboek ontruimingen*. Amsterdam: Fort van Sjakoo.
- Grimes, R.L. (2011), Ritual, Media, and Conflict; An Introduction. In R.L. Grimes, U. Hüsken, U. Simon & E. Verbrux (eds.), *Ritual, Media, and Conflict*. New York: Oxford University Press, 3-34.
- Grimes, R.L., U. Hüsken, U. Simon & E. Verbrux (2011), *Ritual, Media, and Conflict*. New York: Oxford University Press.
- Hall, S. & T. Jefferson (eds.) (1976), *Resistance Through Rituals: Youth Subcultures in Post-War Britain*. London: Routledge.
- Hofland, H.J.A., R. Hoeben & S. Raviez (1981), *De stadsoorlog Amsterdam '80*. Alphen aan den Rijn: Sijthoff.
- Houseman, M. (2011), Refracting Ritual; An Upside-Down Perspective on Ritual, Media, and Conflict. In R.L. Grimes, U. Hüsken, U. Simon & E. Verbrux (eds.), *Ritual, Media, and Conflict*. New York: Oxford University Press, 255-284.
- Jong, J.D. de (2012), Mores leren of moeilijk zijn; Groepsprocessen en delinquent gedrag onder studenten en 'Marokkaanse' jongens. *Tijdschrift voor Criminologie*, 54(1), 3-17.
- Langer, R., T. Quartier, U. Simon, J. Snoek & G. Wieggers (2011), Ritual as a Source of Conflict. In R.L. Grimes, U. Hüsken, U. Simon & E. Verbrux (eds.), *Ritual, Media, and Conflict*. New York: Oxford University Press, 93-132.
- Malinowski, B. (1944), *A Scientific Theory of Culture, and Other Essays*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Owens, L. (2009), *Cracking under pressure; narrating the decline of the Amsterdam squatters' movement*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Frank van Gemert, Deanna Dadusc & Rutger Visser

- Pruijt, H. (2012), Culture wars, revanchism, moral panics and the creative city. A reconstruction of a decline of tolerant public policy: the case of Dutch anti-squatting legislation. *Urban studies* published online October 1, 2012, 1-16, usj.sagepub.com/content/early/2012/10/01/0042098012460732.
- Radcliffe-Brown, A.R. (1948), *The Andaman Islanders*. Glencoe: Free Press.
- Strauss, A. (1978), *Negotiations, varieties, contexts, processes, and social order*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Turner, V.W. (1969), *The Ritual Process*. Harmondsworth: Penguin.